

MAR'ÂŞİZÂDE AHMED KUDDÛSÎ'NİN POETİKASI HAKKINDA BAZI TESPİTLER¹

Some Findings on the Poetics of Marâşizâde Ahmed Kuddûsî

M. Fetih YANARDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fyanardag@hotmail.com, orcid.org/0000 0001 9903 542X

Sadi GEDİK

Doç. Dr., KSÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sgedik@ksu.edu.tr, orcid.org/0000 0002 8952 4788

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.10.2022

Kabul/Accepted: 05.11.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1186132

Anahtar Kelimeler

Kuddûsî, Poetika, Şiir, Tasavvuf.

ÖZ

Aristo'dan itibaren pek çok düşünür, estetikçi, edebiyatçı ve sanatkar yüzlerce kez şiiri tarif etmiştir. Dolayısıyla şiirin yüzlerce farklı tarifinin yapılmış olması, insanların şiir için aynı tarif üzerinde birleşemediklerini göstermektedir. Şiirin ne olduğu ve ne olmadığı, nasıl üretildiği ve hatta nasıl inceleneceği üzerinde fikir yürüten yazılara ve eserlere poetika denir. Kadim zamanlardan beri üzerinde en fazla fikir geliştirilmiş kavramlardan birisinin "şiir" olduğu malumdur. Ahmed Kuddûsî (ö.1849) XIX. yüzyıl Osmanlı mutasavvif şairlerindedir. Kuddûsî, hem genel tasavvuf camiası hem de Anadolu tasavvuf düşüncesinin ve tarihinin en parlak şahsiyetlerinden birisidir. XIX. yüzyıla damgasını vuran Kuddûsî, tasavvufi şiirin poetikasını şiirlerinde güzel bir şekilde ortaya koyan tasavvuf ehli bir şairdir. Kuddûsî'nin şiir anlayışının temelinde yıllarca süren tasavvuf yolculuğunun birikimi mevcuttur. Şair, manzum poetik özellik gösteren beyitlerinde şiirin felsefesini ortaya koyar: İnsanın işittiği ve şairlerin ifade ettiği öyle şiirler vardır ki dinleyenin başını döndürür, susuzları suya kandırır. Şairler, eserleriyle toplumlara ve insanlara bir tavır koyarlar. Kuddûsî'ye göre, hâl dili ile ifade edilemeyen sözler Allah'tan başka unsurların sevgisiyle süslenmiştir. Bu sözlerde insanların gönüllerine tesir edecek güçte değildir. Bu çalışmada, kısaca poetika hakkında bilgi verildikten sonra Türk edebiyatında poetikanın tarihi seyri ile ilgili bilgiler paylaşılacak ve Ahmet Kuddûsî'nin beyitlerinden hareketle poetik söylemleri tespit edilerek, poetikası hakkında değerlendirme yapılacaktır.

ABSTRACT

Since Aristotle, many thinkers, aestheticians, writers and artists have described poetry hundreds of times. Therefore, the fact that hundreds of different definitions of poetry have been made shows that people cannot agree on the same definition for poetry. The writings and works that give an idea about what poetry is and what it is not, how it is produced and even how to analyze it are called poetics. It is known that one of the concepts on which the most ideas have been developed since ancient times is "poetry". Ahmed Kuddusi (d.1849) XIX. He is one of the Ottoman Sufi poets of the 19th century. Kuddusi is one of the most brilliant personalities of both the general Sufi community and Anatolian Sufi thought and history. XIX. Kuddûsî, who left his mark on the 19th century, is a Sufi poet who beautifully reveals the poetics of mystical poetry in his poems. The basis of Kuddusi's understanding of poetry is the accumulation of years of mysticism journey. The poet reveals the philosophy of his poetry in his verse poetic couplets: There are such poems that people hear and that poets express that turn the listener's head and deceive the thirsty into water. Poets set an attitude towards societies and people with their works. According to Kuddusi, words that

¹ Bu yazı, 23-24 Kasım 2018 tarihlerinde Kahramanmaraş'ta düzenlenen Uluslararası Marâşizâde Ahmed Kuddûsî ve Kâdirîlik Sempozyumunda sözlü sunulan bildiri geliştirilerek hazırlanmıştır.

cannot be expressed in the language of state are embellished with the love of elements other than Allah. These words are not strong enough to affect people's hearts. In this study, after briefly giving information about poetics, information about the historical course of poetics in Turkish literature will be shared and based on Ahmet Kuddûsî's couplets, his poetic discourses will be determined and an evaluation will be made about his poetics.

Atıf/Citation: Yanardağ, M.F., Gedik, S. (2022) "Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Poetikası Hakkında Bazı Tespitler", *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 18(Aralık), 141-153.

Sorumlu yazar/Corresponding author: M. Fetih YANARDAĞ, fyanardag@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanlar dil yoluyla en yüce duygu ve düşünceleri, en derunî, en etkili ve en manalı bir şekilde şiir olarak anlatmışlardır.

Poetika kelimesi (Fr. Poetique, İng. Poetic, Lat. Poetica, Yun. Poiatika) Batı dillerinden Türkçeye girmiştir. Poetika, en yalın manasıyla şiir sanatı demektir. Günümüzde poetika, şiir ile ilgili her tür konuyu işleyen yazı veya söz olarak kullanılmaktadır. Şiirin şekli (vezni, kafiyesi, nazım şekilleri) ve bu şeklin şiir için kıymeti, şiirde ahengin önemi, şiirin dış yapısı, ritim meselesi, dilin kullanılması, şiirin muhtevası (konusu, manası, imajlar sistemi, edebi sanatlar, temalar), şiirin bireysel veya toplumsal olup olmaması; hülâsa bütün bunlardan sonra ve bunlarla beraber poetika; şiirin güzelliği, yani estetiği, bir başka ifadeyle, güzelin felsefesi ile ilgilenen bir ilim dalı hâline gelmiştir.

İnsanlar, yüzlerce yıldır şiirle uğraşmaktadır ancak buna rağmen şiirin ne olduğu hususunda bir görüş birlikteliğine ulaşamamıştır. Şiirin şekliyle ilgili bazı aruz kitapları, belli bir geleneği takip ederek ve bazı değişikliklerle Tanzimat yıllarına kadar gelmiştir. Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Fransevî*'de (1882), "poetique" kelimesine "fenn-i şiir, ilm-i aruz" anlamını verir. Anlaşıldığı üzere bu gelenek, 19. yüzyılın sonlarına doğru da değişmemiştir.

"Poetikanın amacı çeşitli türlerde yazılmış veya söylenmiş şiirleri açıklamak veya yorumlamak değildir. Bilakis poetikanın amacı şiirle ilgili her türlü konuyu herhangi bir örneğe bağlı kalmaksızın genel bir çerçevede irdelemektir. Dolayısıyla poetika herhangi bir şairi veya şiiri yorumlamaz, değerlendirmez ve buna dair yöntemler sunmaz. Poetikanın amacı şiir incelemesini bir takım kalıpların içine sokmak değildir. Poetikanın kural koymak gibi bir hedefi yoktur." (Sazyek, 2000: 10).

Poetika ile ilgili bilinen en eski metin Aristo'ya aittir. Aristo M.Ö. 344 tarihinde Poetika adında bir kitap yazmıştır ancak bu kitaptan zamanımıza kadar sadece bir bölüm ulaşabilmiştir. Aristo'nun bu kitabından sonra şiir üzerine söz söyleyenler, kitabına Poetika adını vermiş ve zamanla bu tarz yazılara genel olarak poetika adı verilmiştir. Batı dünyasında çok bilinen birkaç poetika yazarı olarak şunları sayabiliriz: Ronsard (1565), Paul Claudel (1907), Max Jacop (1922), Boileau (1674). Bunlardan başka; Bodler, Valeriy ve Verlayn'ın poetikaları da meşhurdur.

1. Divan Şiirinde Poetika

Divan edebiyatında şiir sanatı ile ilgili herhangi bir kitapla karşılaşılmasa da konusu aruz vezni olan kitaplarla karşılaşılması, şüara tezkirelerinde şiirle ilgili birtakım düşüncelere yer verilmesi ve bununla birlikte bazı klasik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde şiirle ilgili düşüncelerini ifade etmeleri söz konusudur. Bunların tamamının bir araya getirilip değerlendirilmesiyle sistemli bir şekilde divan şiirinin poetikası tespit edilmiş olacaktır.

Diğer yandan bazı divan şairleri, divanlarının dîbâcelerinde şiire ve şaire dair bazı düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Hatta bazı divan şairleri bununla ilgili manzum metinler de bırakmışlardır. Yine şüara tezkirelerinde poetikayla ilgili dağınık ve muğlak da olsa bazı ipuçları verilmiştir. Divan edebiyatının poetikasının tam anlamıyla anlaşılabilmesi ve dönemlere göre şiir anlayışındaki farklılıkların belirlenebilmesi için döneme dair kaynakların gözden geçirilip sistemli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Okay, 2016: 18-19).

Divan şairleri; şiire, edebiyata, sanata ve yaratılmışlara hassasiyetle yaklaşmışlardır. Onlar, yazmış oldukları çeşitli risale ve kitaplarda, divanların mukaddimelerinde veya şiirlerinde şiiri, şairi, kalemi, kelamı, gazeli, kâğıdı, beyti, kasideyi, belagati vb. binbir çeşit hayalin, güçlü ve mantıklı teşbihlerin kısacası edebiyat içerisinde tefekkürün konusu yapmışlardır.

“Fuzûlî’ye göre şiir insanî değerleri muhafaza etmek ve insanlığı yücelten değerleri korumak için yazılmalıdır. Bunun dışında şiir, nefsî duyguları tatmin etmek ve egoistçe gayeler için kullanılırsa durum çok tehlikelidir. Böyle şiir yazan şairlerin sonu iyi olmayacaktır. Süflî duygular dışında iman ve güzel amele teşvik eden şiirleri yazanlar hazin sonda korunmuş olurlar.” (Doğan, 1997: 15, 16).

Fuzuli, şiir yeteneğinin insana Allah tarafından ezelde verildiğini ve onun yardımı olmaksızın kusursuz şiirin söylenemeyeceğini belirtir:

*“Zihî Sâni’ ki levh-i cânâ kılî-i hüsn-i tevfiķi
Ezelden iktizâ-yı nazm-ı can-perver rakam kılmış
Kemâl-i şî’r kesbi mümkin olmaz bî-meded andan
Ana minnet ki tab’ı nazm lutf etmiş kerem kılmış”* (Akyüz, 1990: 48).

“Allah ne yüce bir yaratıcı ve hikmetli bir sanatkârdır ki yardımının güzel kalemi, can levhasına ezelden ruh bahşeden nazım ihtiyacını yazmıştır. O’nun yardımı olmaksızın mükemmel, kusursuz şiir söylemek mümkün olmaz. O’na minnet ki insana nazm tabiatı lütfetmiş ve kerem kılmıştır.” (Doğan, 1997: 19).

Şiir yaratılış gayesine, ezel ve ebet sırrına ayna olmalıdır. İnsanın ve kâinatın varlık sebebine taalluk eden gizli sırların ipuçları şiirin tabiatına bağlıdır. Saf şiir, gaip dünyasından haber veren şiirdir. Şiir, veliliğin semeresi; keşif ve kerametın işaretidir.

Şiir, az söz ile çok şey ifade etme sanatıdır. Mücevherin değeri, azlığı nispetinde artar.

“Güzel söz güherdir, güher az olur.” (Baki) (Küçük, 2019: 125).

Şair, bin bir ismin tecellilerine ayna olurken aynı zamanda "gizli sırların keşfedicisi" sıfatını da taşır. Nitekim Latîfi, Tezkiretü'ş-Şuarâ'da "Bu takdirce şu'arâ Sani'-i Kadim'in vassâfları ve esrâr-ı hüzn-i takvimin meddâhları ve keşşâflarıdır." (Canım, 2018: 49) demiştir.

Latifi, Nizamî'nin Hamse'sinden şu ifadeleri nakleder: "Sözleri dizen şairler, iki âlemin hazinelerini nazma çekerler. Hazine kapısının has kilidi, şairlerin dili altındadır. Şairler arşın bülbülleridirler, diğer insanlar bunlara nasıl benzerler." (Canım, 2018: 43).

"Divan şiirinde iman hakikatlerini ve kevnî güzellikleri mana-yı harfi ile yansıtan, iyiye ve doğruya yönlendiren şiirler kabul görürken insanı şahsiyetiyle mütenasip olmayacak bir tarzda hor ve hakir görücü ve haramı övücü şiirler yasak telakki edilmiştir. Şiir insanın ve kâinatın yaratılış sebebine ışık tutarken etkileyici ve büyüleyici bir şiveye sahip olmalıdır. Şiir, bir ilhamdır. Aynı zamanda ananın getirdiği kültürel birikimi ihata eden bir ilimdir. Şair; orijinal bir dil, yeni bir vadi, bir başka tarz ortaya koymayı amaçlar. Çünkü o, söz sultanıdır. Bir sarrafın hassasiyetini, bir mühendisin dikkatini taşır. Şair, gönül ehli ve mütevazı olmalı; mutlak sanatkar olan Cenab-ı Hak karşısında aczini ve fakrını hissetmelidir." (Kalkışım, 1995: 3-12).

2. Tanzimat Edebiyatında Poetika

Tanzimat Dönemi şairlerinden olan Ziya Paşa da Harabat mukaddimesinde şöyle söyler:

"Vardır iki şart-ı şâiriyyet
Evvelkisi kâbil-i hilkat
Ba'zı kula Hak eder inâyet
Bir nimet-i hastır tabiat

Şâir şâir doğar anadan
Asarı görünür ibtidâdan
Şâir dahi tfl iken iyândır
İrfânına meşrebi nişândır

...

Şâirliğin iki şartı vardır:
Birincisi yaratılıştan gelen yetenektir.
Tanrı kimi kuluna (daha) özenlidir
Yaratılış bir özel nimettir.

Şâir annesinden şâir doğar.
Eserleri (daha) ilk andan görünür.
Şâir daha çocukken bellidir.
Bilgisine mizacı bir izdir." (Sazyek, 2001: 13).

Ziya Paşa'ya göre şair olabilmek için insanda iki özelliğin olması gerekir: yetenek ve yaratanın ikram ile ihsanı. Şair olacak kişinin davranış biçimi, konuşma şekli, hâl ve hareketleri farklı olduğu için çabucak fark edilir. Kişi kendini gizleyemez. Hatta çocuk yaşlarda bile dikkat edenler, şairlik belirtilerini görebilir.

Namık Kemal ise Tahrib-i Harabat'ın manzum mukaddimesinde şuursuz şiirin ışsız aya benzediğini ve ışsız ayın da fayda vermeyeceğini ifade eder:

“Makbûl ola mı şuûrsuz şi’r

Bir kâra yarar mı nûrsuz mihr

Şâir demek ehl-i dil demekse

Hoş meşreb ü mutedil demekse

.....

Fikirsiz şiir makbul olabilir mi?

Işsız güneş bir işe yarar mı?

Şâir demek gönül insanı demekse

Hoş tabiatlı ve ılımlı (bir insan) demekse” (Sazyek, 2001: 27).

Şair, diğer insanlardan farklı bir eda sahibidir. İnsanların yanında kendilerini rahat hissettikleri gönül adamıdır. Karakteri, huyu suyu farklıdır. İnsanlara huzur ve güven veren insanlardır.

Aynı dönemin şairlerinden olan Rezaizade Mahmut Ekrem, “Sitayiş” isimli şiirinde şairin özelliklerini anlatır:

“Odur şair ki nazma cür’et ettikçe murâd üzre

Merâmı bî-tekellûf nakşola levha-i fuad üzre

Odur şâir ki ta’kid olmaya nazmında yazdıkça

Tecelli eyleye mazmûnu mecla-yı midâd üzre

...

Şâir odur ki şiir yazmaya heves ettikçe niyetini gönül

Levhası üzerine rahatlıkla yazmalı.

Şâir odur ki yazdıkça şiirinde anlaşılmaçlık olmamalı;

İşlediği anlam mürekkebinin aynasında görünmeli.” (Sazyek, 2001: 29).

Tanzimat Devri’nde, özellikle 1880’lerden sonra şiirle ilgili tartışmalar gazete ve dergi sayfalarında yoğunlaşır. Hem bu devirde hem de onu takip eden Edebiyat-ı Cedide yıllarında ve İkinci Meşrutiyet sonrası yıllarda poetika alanında kabul edilebilecek pek çok kitap ve makale yazılmıştır (Okay, 2016: 18-19).

3. Tanzimat Sonrası Poetika

Tanzimat’tan sonra Rezaizade Mahmud Ekrem “Tahim-i Edebiyat”, Muallim Naci “İstilahat-ı Edebiyye” adlı eserlerde Tevfik Fikret de “Edebi Musahabe” başlıklı edebiyat yazısında şiirle ilgili görüşler ortaya koymaya başlar. Ancak batılı anlamda poetika, Ahmet Haşim’in “Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar” başlıklı yazısıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar şiirle ilgili makalesinde, Yahya Kemal Beyatlı “Edebiyata Dair” adlı eserinde, Necip Fazıl Kısakürek “Çile” adlı şiir kitabının sonunda, Orhan Veli Kanık “Garip Ön Sözü”nde, Cahit Sıtkı Tarancı “Ziya’ya Mektuplar”ında, Salah Bırsel “Şiirin İlkeleri”nde, Kaya Bilgegil “Cehennem Meyvası”nda, Suut Kemal Yetkin

"Şiir Üzerine Düşünceler"inde, Sezai Karakoç "Şiir ve Medeniyet Üzerine" adlı eserinde poetik görüşlerini dile getirmişlerdir.

Cumhuriyet Devri'nde şiir üzerine birçok metin yazılmıştır. Bunların bir kısmı şiir sanatını bir tarafı ile açıklamaya çalışan deneme türünden yazılardır bir kısmı da bir edebiyat grubunun fikirlerini yansıtan beyanname karakterindedirler. Bazıları, şiir kitaplarının başında bir çeşit takdim yazısı olarak kalmıştır. Çoğu da bir şairin şiirleri için yapılan itirazlara kendisi tarafından verilmiş cevap görünümündedir.

4. Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin Hayatı ve Poetikası

Kuddûsî mahlasını kullanan şairin asıl adı Ahmed'dir. Ahmed Kuddûsî, Niğde'nin Bor ilçesinde 1769'da doğmuştur. Fakat şairimiz aslen Maraşlıdır. Genellikle Şeyh Ahmed, Kuddûsî Baba, Mar'âşîzâde ve İbnü'l Mer'âşi adlarıyla bilinmektedir. Babası, Maraş'tan Bor'a göç etmiş olan El-Hacc Eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi'dir. Kuddûsî, babasından ilk önce İslami ilimleri öğrenmiş sonra Nakşi tarikatının usulünce tasavvuf terbiyesi almıştır. Mürşidi, Turhallı Mustafa Efendi'dir. Kuddûsî, Hicaz'a gider ve bir yıl kadar oralarda kalır. Osmanlı – Rus savaşlarında Osmanlı ordusunda görev yapar ve Ruslara karşı Şumnu şehrinin savunmasında bulunur. Savaştan sonra İstanbul'da ikamet etmeye başlar. İkinci kez Hicaz'a gider. Bu sefer on yedi yıl kalır. Bor'a döner ve evlenir. İnsanların çeşitli iftira ve hakaretleri sebebiyle şair, senelerce evinden çıkmamış; inziva ve tecrit hayatı yaşamıştır. 1849 yılında Bor ilçesinde vefat eder ve şairin kabri Bor ilçesindedir (Alıcı, 2017: 27, 28).

"Kuddûsî, daha çocuk yaşta ilahi sevgi atmosferine alındığını, kendi özünde aşk olduğunu, kendi iradesinin dışında Hakk'tan kendisine aşk şarabının içirildiğini söyler. On iki yaşından itibaren bu aşk yolculuğunun kendisini zamanla "yok" edip "hiçliğe" ulaştırdığını anlatır." (Tenik, 2011: 34,35).

"Kuddûsî, ...I. Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve I. Abdülmecid gibi sultanların idaresine şahit olmuştur. O, bu padişahlardan özellikle Abdülmecid'i anmakta; onun icraatlarından övgüyle bahsetmekte ve onun için hem dua etmekte hem de halkı padişah için duaya davet etmektedir. Zira Abdülmecid, tarikat ehli ile iyi geçinmiş; hatta ölümünden sonra dervişlerin türbesinde Hatm-i Haccagan okumasını istemiş ve vefatından kısa bir süre önce Halidiye tarikatına bağlanmış ve bir tekke inşa etmiştir." (Tenik, 2011: 29).

"Kuddûsî'nin günümüze kadar ulaşan yedi eseri mevcuttur. Eserleri tasavvuf edebiyatı ve şairin kendi hayatına kaynaklık etmesi bakımından oldukça önemlidir. Eserleri şunlardır: Divan, Hazinetü'l – Esrar ve Ganimetü'l-Ebrar, Nasaih-i Kuddûsî, Pendname-i Kuddûsî, İcazetname-i Kuddûsî, Vasiyyetname- i Kuddûsî, Mektuplar." (Alıcı, 2017: 29, 30).

Kuddûsî'nin edebi kişiliğinin temelinde yıllarca devam eden tasavvuf eğitiminin birikimi bulunmaktadır. O, ilahi aşkın heyecanı ile yıllarca uzlet hayatı yaşamış, bunun neticesinde duygu ve aşk ile yoğrulmuş zengin bir gönül dünyasına ulaşmıştır. Onun gönlünden yansıyan şiirler, sanat kaygısından uzak bir ilhamın mahsulüdür. Kuddûsî, şiirlerini insanların gönlünden dünya hayatının dar ve sıkıcı bağlarını çıkarmak ve onları Hakk'a ulaştırmak amacıyla yazmıştır.

“Kuddûsî'nin eserlerinde manevi pir ve mürşit olarak kabul ettiği Abdulkadir-i Geylani ve Mevlana'nın etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Şiirlerinde tekke ortamını yansıtmış, tarikatın usul ve erkânını anlatmış, tasavvuf hükümlerini ifade etmiş ve dervişte bulunması gereken özellikleri en derunî bir şekilde işlemiştir. Söz konusu tasavvufî şiirlerinde genel olarak “ilahi aşk, zikir, tefekkür, peygamber sevgisi, uzlet, tevhit, tövbe, mahviyet, seyr ü sülûk” gibi temel tasavvuf konularını işlerken diğer yandan da tasavvuf şiirinin poetikasını da dile getirmiştir.” (Alıcı, 2017: 31, 32).

“Ahmed Kuddûsî, tasavvuf ehli bir şairdir. Onun divanındaki şiirleri, sıradan bir şiir olmanın ötesinde edebî inceliklerle tasavvufu anlatan bir ilim ve üstün bir bilgi birikimini açıkça ortaya koymaktadır. O, gönül ve aşk adamıdır. Onun şiirleri, diğer manzumelerden gece-gündüz gibi farklıdır. XIX. yüzyıla ismini altın harflerle yazdıran Kuddûsî, bu yüzyılın en önemli tekke şairidir. Kuddûsî'nin bu şiir anlayışının özünde yıllarca süren bir tasavvuf yolculuğunun birikimi mevcuttur.” (Tenik, 2011: 60).

Kuddûsî, şiir ve ilahi dinleyen kişinin dinlediklerinden aldığı manevi zevk ile Allah'ı hatırlayacağına inanır. Şiir, insanın gönül dünyasında nasıl bir hatırlatma yaparsa zâkir Hakk'ı o hâl üzere hatırlar. Çünkü şiir, kalbi temizleyip yumuşatır; ruhu manevi âlemlere taşır, insanı mevcut bilinç dünyasından alıp ötelere götürür. Bu yönüyle şiir, en yüce bir uğraşdır. Şiir, duyguların en yoğun ve en etkili şekilde yaşandığı edebi türdür. Aynı zamanda şiir, hissedip anlatamadıklarımızı anlatmaya çalışmanın en yüce vasıtası ve benliğin duvarlarını aşmanın yoludur. Platon, “Şairin dili ilahidir.” der. O, hafif kanatlı bir varlıktır. Şair; ilham gelmeden, kendinden geçmeden, akli başında iken bir şey üretemez. İlahi sevgi olmayınca şiir ortaya çıkmaz. Ona göre güzel şiirler, insanın işi değildir; insana da yakışmaz. Bunlar, Allah'a uygundur; Allah'ın lütfudur, şair de Allah'ın tercümanıdır.

Kuddûsî'nin ifadesine göre şiir, kendi iradesi dışında Hakk'tan gelen manevi işaretlerle kendisine öğretilmiştir. Kuddûsî'deki şiir sevgisinin bir diğer sebebi de Peygamber'in (SAV) şiiri ashab-ı kiram ile birlikte dinlemiş olmasıdır.

“Şi'ri terk etmiş iken oldum yine ben mübtelâ

Gün olur ilhâm-ı Rabbânî bana leyl ü nehâr

Başlarım yazmaya gündüz ekl ü şurbi unıdup

Hem anınla eğlenir oldum bugün bî-ihyâr

Dinler idi Hak Resûli şi'ri ashabıla hep

İder idi şi'ri hem ihtibâr u iftihâr

Bir zaman şi'ri usanup eyledim terk ey püser

Nideyim bir gece bana subha dek öğrettiler

Başladım yazmaya yine şi'ri bilmem hikmetin

Olmışam nazım mukallid bî-ilm hem bî-hüner” (Tenik, 2011: 62, 63).

Düşünürlerin ve edebiyatçıların üzerinde en fazla fikir geliştirdiği kavramlardan birisinin “şiiir” olduğu bilinmektedir. Diniyat, hikemiyat, edebiyat ana sahalarının hepsi de şiiirle bir şekilde ilgilendikleri için onu tanımlamaya çalışmışlardır.

“Bu alanların alt disiplinlerine inildiğinde ise her dinî mezhebin, her felsefi anlayışın ve her edebî akımın kendi anlayışı çerçevesinde bir ‘şiiir’ tanımı yaptığını görürüz. Hatta özellikle her şairin kendine göre bir tarif yaptığını gören okuyucunun kafası iyice karışır. Bir bakıma bunun böyle olması çok tabiidir. Zira her şair durduğu yere göre bir tarif getirmektedir.” (Kılıç, 2006: 10).

Kuddûsî, beyitlerinde şiiir anlayışını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ahmed Kuddûsî, şiiirlerinde gerek kendisinin gerekse tasavvufi şiiirin poetikasını dile getirmiştir:

“Şol şiiir kim sâmi-i giryân u sekrân eylemez

Yok, halâvet anda hiç atşânı reyyân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Öyle şiiirler vardır ki dinleyenin gözünü yaşartmaz, başını döndürmez ve bu şiiirlerin bir tadı da olmadığından susuzları suya doyurmaz.”

Şiiirler eğer içten, gönülden ve samimi olarak söylenmez ise karşı tarafta bir karşılığı olmaz. Çünkü insan kulağı ve ruhu bunu hisseder. Aradığını bulamazsa söz, yavan bir sözden öteye geçemez.

Şiiirin ortaya çıkışı ve şairin duygusal olarak hissettikleri açısından ilgi kuracak olursak Tanzimat Dönemi şairlerimizden Abdülhak Hamid Tarhan da *Makber Mukaddimesi* başlıklı yazısında şairimizin düşüncelerine benzer bir tarzda şunları söyler: *“En güzel, en büyük, en doğru şiiir, müthiş bir hakikatin baskısı altında hiçbir şey söyleyememektir”* (Tuncer, 1994: 198).

“Ehl-i hâle ehl-i hâl şiiiri verir zevk u safâ

Ehl-i zâhir sözünü hâl ehli bürhân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Hâl ehline yalnız hâl ehlinin şiiiri zevk ve safa verir; onun için hâl ehli, zahir ehlinin sözlerini delil olarak görmez.”

Hâl ehli olanlar sözün kıymetini ve değerini anlayan kimselerdir. Onlar, duydukları sözlerin değerini çok iyi analiz eden kişilerdir. Silik mi? Kıymetli mi? (sözün silik mi yoksa kıymetli mi olduğunu hemen anlarlar). Yani bir nevi sarraf gibidirler. Sözün sahibine göre tavrı alırlar. Eğer konuşan kişi bu kapsamın dışında ise ne kadar söylerse söylesin söylediği sözün herhangi bir değeri yoktur ve onların şiiir hakkında söyledikleri, bir kıstas olarak kabul edilmez.

Bu konuda Ziya Paşa'nın şu beytini de hatırlamak lazım:

“Bir yerde yok nağmeni takdir edecek gûş

Tazyî-i nefes eyleme tebdil-i makâm et” (Yorulmaz, 1992: 128).

Senin güzel sözlerini anlayacak, tartabilecek bir kulak yoksa nefesini boş yere harcama; bulunduğu yeri değiştir.

“Şâ’irânın kalbleri Hakkın hazâ’ini imiş

Hem mukallit sözleri uşşâkı hayrân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Şairlerin gönülleri, Hakk’ın hazineleridir. Hak, ancak ehl-i hâlin kalbine ilham eder; şiir de böyle. Başkalarını taklit edip duran şairlerin sözleri, bu âşıkları kendilerine nasıl hayran bıraksın ki?” (Kılıç, 2006: 9, 10).

Kuddûsî, şairlerin sahip olduğu vasıflardan birisini ifade ederken onların kalplerinin Allah’ın hazinelerinden biri olduğunu ifade ederek çok kıymetli olduğunu söyler. Zaten kalp ancak Allah’ı zikretmekle tatmin olur. Yaratıcı da şiiri ancak ve ancak hâl ehlinin gönlüne ilham eder. Kalpte Allah sevgisi ve korkusu olduktan sonra oradan yansıyan sözlerde tesir olur, duyanı ve dinleyeni etkisi altına alır. Kendisine ait olmayan sözleri bir papağan gibi taklit eden şairlerin sözleri, Allah dostlarını etkilemez ve onları kendinden geçirip hayran bırakmaz.

“Ehl-i hâlin kalbine ilham eder şiir-i Hudâ

Ehl-i zâhir sözleri irşâd-ı ihvân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Hâl ehlinin kalbine şiiri Allah ilham eder. Zahir ehlinin şiirinde aşk da cezbe de bulunmaz. Bundan dolayı onların sözleri, yârânı ne irşat eder ne de şevke getirir.” (Kılıç, 2006: 9,10).

Kuddûsî, hâl ehlinin durumunu anlatmaya devam eder. Gerçek şairlerin şiir yazmaya başladıkları zaman ilhama mazhar olduklarını ifade eder. Böyle bir şey olmazsa, yani Allah ile olan bağı koparırsa şairin sözü sıradanlaşır ve onun şiirinde ne aşk ne de cezbe olmayacağından kimseyi etkilemez; hiç kimseyi vecde ve aşka getirmeyeceği gibi kimseye de irşat hususunda bir fayda sağlamaz.

“Ehl-i hâlin sözleri ikaz eder eder gafilleri

Ehl-i zâhir şi’ri ışk u cezbe ityân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Hâl ehlinin sözleri hep Hak’tan dem vurduğu için hatırlar ve gafillere ikazlar içerir. Zahir ehlinin şiiri ise aşk ve cezbe içermez.” (Kılıç, 2006: 9,10).

Kuddûsî, hâl ehlinin şiiriyle zahir ehlinin şiirini karşılaştırmaya devam eder. Yaratıcıdan bahseden şiirlerin insanlar üzerinde uyarıcı ve ikaz edici bir özelliği vardır. Onların şiirleri Allah’ı hatırlattığı için insanı teyakkuzda tutar. Allah’ı unutan gafiller ise bu şiirler sayesinde uyanırlar, Allah’ı hatırlarlar. Yani şiir, bir nevi ikaz özelliği taşır. Zahir ehlinin şiirlerinin ise böyle bir özelliği ve tesir gücü yoktur. Bir nevi söz, bir kulaktan girer; diğer kulaktan çıkar.

“Ehl- i hâlin sözleri haktır ki Hak’tan söyler ol

Ehl-i zâhir sözleri teşvik- i yârân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

"Hâl ehlinin sözleri Allah'tan bahsettiği için doğrudur. Zahir ehlinin sözleri ise yarana cesaret vermez." (Kılıç, 2006: 9,10).

"Var nice şi'ir –i fâsîh mevzun belâgatli rakik
Okuyanlar dinleyenler kesb-i irfân eylemez" (Alıcı, 2017: 33, 34).

"Hiç şüphesiz pek çok fasih, vezinli, belagatli ve incelikle kurgulanmış şiirler vardır ama okuyanlar da dinleyenler de maalesef bunlardan bir irfan kesbedemezler." (Kılıç, 2006: 9,10).

Şiirde olması gereken hususlardan birisi de vezinli, güzel bir ifade şekli ve ince bir sanatlı anlatış tarzıdır. Fakat şiir birikimimizde bu özellikleri taşıyan onlarca şiir bulunmasına rağmen okuyanlara ve dinleyenlere maalesef bu şiirlerin faydası olmaz. Çünkü şekil olarak şiir olsa ve şiirsel bir anlatıya yani üsluba sahip olsa da muhteva zayıf ve yetersiz olduğu için kıymeti yoktur. Kuddûsî'nin şiirde olması gereken hususlar hakkındaki bu tavrı bize Recaizade Mahmud Ekrem'in şu görüşünü hatırlatır:

"Her vezinli ve kafiyeli söze şiir demek gerekmez, her şiirin vezinli ve kafiyeli olması gerekmediği gibi. Ancak her şiir, Cenab-ı Hakk'ın tabiat-ı eşyada yani cansız varlıklarda... bitkilerde... kuşlarda ... yabani hayvanlarda... gökte... yerde ve özellikle insan fitratında gösterdiği bazen garip, bazen latif, bazı vakit müthiş, bazı vakit hoş olmayan fakat herhalde dikkati ve hayreti çeken olmak üzere gösterdiği hâllere, tavırlara, niteliklere ve ahvale uygun veya hiç olmazsa yakın olmalıdır." (Tuncer, 1994: 168).

"Kuvvet-i ilm ile söyler şi'ri çok ehl i kemâl
Âşıkın bağıрын yakup ışık ile büryân eylemez" (Alıcı, 2017: 33, 34).

"İyi eğitim almış bazı kimseler şiirlerini bilgideki ve edebiyattaki güçleriyle söyleyebilirler ama o sözler âşıkların bağıрын yakıp da kebaba çevirmez." (Kılıç, 2006: 9,10).

Etkili ve güzel şiirler yazmak eğitimle, çalışmakla mümkündür ama çok zordur. Kişi bilgili ve donanımlı olabilir, edebiyat bilgisi teorik anlamda iyi de olabilir ama söyledikleri Allah âşığının gönlünde ve kalbinde ciddi bir karşılık bulmayabilir ve onun yüreğini yakıp kavurmaz, onu kendinden geçirmez. Çünkü şiirin gücü, hissetmek ve yaşamaktan geçer. Yaşayan, yaşatır.

"Bî-tekellüf söylenen söz âşıkâ hâlet verir
Külfet ile söylenen işfâ- ı atşân eylemez" (Alıcı, 2017: 33, 34).

"Rahat ve teklifsiz söylenen sözler âşıkâ huzur ve uzlet verir. Külfetle söylenen sözler ise kişiye dinleyene sıkıcı gelir. Tekliften uzak söylenen sözler âşık kimselere hâl verirken, külfet ile söylenen sözler onlara bir çare olmaz." (Kılıç, 2006: 9,10).

Şair kendini ne kadar rahat hissederse yani kural ve kaidelere bağlı kalmadan rahat bir söyleyişe ererse şiirleri, Allah dostuna huzur ve rahatlık verir. Tabii ki buradaki huzur, iç huzurudur. Aksi hâlde şair şiirini rahat bir

şekilde söylemezse onun söylediği şiirler, karşılık bulmaz ve kimseye de faydalı olmadığı gibi kimsenin bir derdine çare olmaz; sıradan bir sözden öteye gidemez.

“Ehl-i hâl şi’ri kuluba ok gibi te’sir eder

Ehl-i zâhir şi’ri kalbde dostu mihmân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Hâl ehlinin şiiri kalplere ok gibi saplanırken zahir ehlinin şiiri kalbe dostu çağırılmaz.” (Kılıç, 2006: 9,10).

Samimi ve gönülden söylenen şiirler, dinleyenlerin kalbine ok gibi saplanır ve onları etkisi altına alır. Samimiyetten uzak olan sözlerin yani zahir ehlinin şiirleri, insanın kalbine dostu davet bile edemez. Sıkıcı ve yavan bir söz olur. Rahatsızlık verir.

“Gerçi var hüsn- i fasâhat yok velâkin lezzeti

Âkili medhûş idüp aklın perişân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Gerçi birçok şiirin söyleyiş güzelliği bulunmaktadır ama bir iç lezzeti bulunmadığı için insanın aklını başından alıp kendisini perişan etmez.” (Kılıç, 2006: 9,10).

Aslında birçok şiir, edebî açıdan bir değere sahiptir. Zahirde şiirin kurallarına uyduğu görülür hatta üslup bakımından zevkli de olabilir ama bir kusuru vardır. Bu kusur, insanlarda iç etki bakımından bir tesir uyandırmaz. Yani insanın aklını başından alıp onu perişan etmez.

“Hâl ile söylenmeyen söz şi’r- i Kuddûsî gibi

Mâsivâ hubbuyla âbâd gönli virân eylemez” (Alıcı, 2017: 33, 34).

“Hâsılı, hâl ile söylenmeyen sözler Hak’tan başka şeylerin sevgisiyle süslenmiş bu gönül kâşanelerimizi tarumar edecek güçte değildir.” (Kılıç, 2006: 9,10).

Kısaca hâl, dile etki etmezse dil de hâlden etkilenmezse söylenen söz nasıl olursa olsun insanın iç dünyasını darmadağın edecek güçte olamaz. Yaşayan, söyler; söyleyen, hissettirir ve yaşatır.

SONUÇ

Çalışmamızda Ahmed Kuddûsî’nin şiir anlayışı incelenmiştir. Ahmed Kuddûsî Efendi’ye göre şiir; onu okuyan kişinin yüreğine dokunacak kadar samimi olan, şairinin hâl ehli diyebileceğimiz bir seviyede olduğu, taklitten uzak, etkileyici, ilhama dayanıp sıradan olmayan, Hakk’ı hatırlatan ve vezinden, belagattan ve incelikten ibaret olmayıp rahatça söylenen mana yüklü bir söz cevheridir. Ayrıca Ahmed Kuddûsî’ye göre iki çeşit şiir vardır:

Birincisi, hâl ehlinin şiiridir ki asıl şiirin bu olduğunu iddia eder ve yukarıda belirttiğimiz özellikler bu şiirin içerisinde. İkincisi, zahir ehlinin şiiridir.

Ehl-i hâlin şiirinin bu zümre tarafından anlaşılamayacağını, ehl-i zahirin şiirinin ise hâl ehli insanlara rehberlik yapamayacağını söyler. Başkalarını taklit eden zahir ehlinin şiirlerinin âşıkları etkilemesi imkânsızdır. Hâl ehlinin yazmış olduğu şiirler, insanları etkiler ve onları kendine çeker. Zira bu şairlerin gönülleri, Hakk’ın hazineleri gibi

incilerle yüklüdür. Dolayısıyla hâl ehlinin kalbine gelen ilhamlar, yaratıcıdır. İlham, Allah'tan geldiği için de bu şiiirlerin insanların gönlünde yer etmesi gayet tabiidir. Zahir ehli insanların şiiirlerinde aşk ve içtenlik bulunmadığı için bu şiiirler, kişiyi irşat etmekten tamamıyla uzaktır. Hâl ehli, her söylediğini Hak diliyle, Hak'tan söylediği için etkilidir. Fakat zahir ehlinin sözleri, nefisten geldiği için okuyucuyu hem teşvikten uzaklaştırır hem de o şiiiri okuyan ve dinleyene irfanî bir duygu vermekten uzaktır. Dolayısıyla zahir ehlinin şiiiri kişinin gönlünü aşk ile vuslata götürecektir hissiyattan yoksundur. Ehl-i hâl'in şiiiri; güzel bir lisanla yazılmış, içten, her satırı ince ruhla bezenmiş ve belîğdir. Çünkü ehl-i kemal, şiiiri ilimle ve samimiyetle ifade eder. Onların şiiirleri, içten ve zahmetsizce söylendiği için âşıklara huzur ve zevk verir; gönülleri şimşek gibi delip geçerek okuyucuda iz bırakır. Zahir ehlinin söylediği şiiirin söz değeri ise yürekte yüce dostları misafir etmekten tamamen uzaktır. Çünkü onların ne dost ne de misafir ağırlayacak yeterli hissiyatı vardır. Aynı zamanda bu şiiirler, insanın içinde ulvî duygular bırakmadığı için kişiye heyecan da vermez. Hâl ile gönülden dökülmeyen ve Allah'tan gayrısının sevgisiyle söylenen sözler, iç dünyamızda inkılap yapacak güçte değildir.

Kuddûsî, Allah tarafından kendisine bir bağış olarak verilen ve ilahi aşkla dillendirdiği sonsuzluk düşüncesini şiiirle ifade ederek insanlık tarafından özlenen ahlaki değerleri ortaya koymuştur. Kuddûsî, şiiirleriyle hem kendini hem de okuyucusunu şiiirin kanatları üzerine alarak göklere doğru yükseltmeyi ve onu Hak'a yaklaştırmayı hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Kenan (1990). *Fuzuli Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Alici, Lütfi (2017). *Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî Risaleleri*, Kahramanmaraş: Noyamedya Yay.

Alici Lütfi, ALICI Gülcan (2018). "Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî'ye Göre Tarikatın Altı Erkânı", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S: 6, ss: 13-20.

Canım, Rıdvan (2018). *Tezkiretü's-Şu'arâ Ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Doğan, M. Nur (1997). *Fuzûlî'nin Poetikası*, İstanbul: Kitapevi Yay.

Doğan, Ahmet (2013). *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı.

Kalkışım, M. Muhsin (1995). "Klasik Türk Şiiiri'nin Teorisi", Kahramanmaraş: Akademik Çerçeve Dergisi, S. 4.

Kılıç, Mahmut Erol (2006). *Sufi ve Şiiir*, İstanbul: İnsan Yay.

Küçük, Sabahattin (2019). *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Okay, M. Orhan (2016). *Poetika Dersleri*, İstanbul: Dergâh Yay.

Sazyek, Hakan (2000). "Poetika Kavramı ve Yeni Türk Edebiyatında Manzum Poetik Ön Sözler", *Türk Dili Dergisi*, S: 577, Ocak, s 10. – 22

Sazyek, Hakan (2001). *Şiir Üzerine Şiirler*, İstanbul: Perşembe Kitapları.

Tenik, Ali (2011). *Ahmed Kuddûsî*, Ankara: Öncü Basımevi

Tuncer, Hüseyin (1994). *Tanzimat Edebiyatı*, İzmir: Akademi kitapevi.

Yorulmaz, Hüseyin (1992). *Ziya Paşa Terci-i Bend, Terki-i Bend*. İstanbul: Çıdam Yayınları.